

ASTRID LINDGRENOVÁ
Válečné deníky 1939–1945

Válečné deníky 1939–1945

Astrid Lindgrenová, 30. léta 20. století

ASTRID LINDGRENOVÁ

Válečné deníky
1939–1945

Předmluva: Kerstin Ekmanová

Doslov: Karin Nymanová

sloart

Text © Astrid Lindgren/Saltkråkan AB 2015
Reproduction of the diaries © Andrea Davis Kronlund, Kungliga biblioteket, Stockholm
First published in 2015 by Salikon Förlag, Sweden.
For more information about Astrid Lindgren, see www.astridlindgren.com.
All foreign rights are handled by Saltkråkan AB, Lidingö, Sweden.
For more information, please contact info@saltkrakan.se

Copyright © Astrid Lindgren/Saltkråkan AB 2015
Translation © Jitka Herčíková, 2016
Czech edition © Nakladatelství Slovart

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována
v knižní, elektronické ani jiné podobě, ukládána do databází či rozmnožována
bez předchozího písemného souhlasu vydavatele.

*Gud hjälpe
vår atma av varvet
slagna planet!*

Bože, pomoz naší ubohé, šílenstvím zmítané planetě!

PŘEDMLUVA

Sluníčko svítí, je teplo a hezky, na Zemi by se dalo tak krásně žít.

Takto začíná zápis Astrid Lindgrenové z 3. září 1939. Pokračuje následovně: *V 11 h vyhlásila Anglie Německu válku, stejně tak Francie, ale přesný čas neznám.* Odhadovat nic nechtěla, šlo jí o zachování co největší pravdivosti. Pro psaní válečného deníku se rozhodla 1. září, po německé invazi do Polska. Možná věřila, že válka brzy skončí a spolu s tím skončí i její zápisky. Práce na deníku však potrvá až do příchodu roku 1946.

Den před prvním zápisem s přítelkyní klábosí ve Vasově parku. Ani jedna nebrala vážně možnost, že brzy propukne válka, a společně si zanádalaly na Hitlera. Nazítří to už byla hotová věc. Astrid začala dělat zásoby mýdla, kakaa a másla. Ve svém deníku zaznamenává každodenní život běžné středostavovské rodiny s dětmi, žijící ve stockholmské čtvrti Vasastan. Deník je však zároveň velkým závazkem, daleko přesahujícím hranice rodinného života.

Válečné deníky se vedou u vojenských štábů a jednotek. Obsahují mapy válečných operací, zápisky z fronty a pozorování, která později slouží historikům. Že se stejného úkolu s velkou vážností chopí dvaatřicetiletá matka dvou dětí a administrativní pracovnice, je podivuhodné. Astrid si jej však píše pouze pro sebe, aby si ujasnila, co se vlastně děje.

V té době ještě nebyla spisovatelkou. Dosud jí nevyšla ani jedna kniha. *Pipi Dlouhá punčocha*, která položila základ jejího světového věhlasu, nebyla ještě ani napsaná. Přesto svůj deník tvořila jako skutečná spisovatelka. Měla ambice, neochvějně názory a silnou vůli. A co je vůbec nejdůležitější: už tehdy měla svůj vlastní jazyk. Její deník je živý text, tragické a děsivé události tu hojně protkávají vtipné postřehy. Píše v něm o „milým zlatým Hitlerkovi“, snad proto, aby ironií zahнала strach a pocit ohrožení. Na druhý svátek vánoční roku 1941 si poznamenala, že „v Tichém oceánu se Japonci pustošivě řítí vpřed“. Že se kromě toho chystají i na cestu kanálem Göta, si zapsala jako válečný vtip. Chovali se přátelsky, sama si na ně z dětství pamatují.

U nás v Katrineholmu si za války prodejce jízdnicích kol dal do výlohy velkou ceduli s nápisem:

**HIT LER OCH SKJUTER ALLA SINA CYKLAR
FÖR RENGÖRING.**

Nápis má ve skutečnosti dva významy:

První: S úsměvem odevzdejte svá kola k vyčištění.

Skrytý: Hitler střílí na Göringa.

Astrid Lindgrenová si poznamenala: „Je škoda, že nikdo nezastřelí Hitlera.“ Proti válce se protestovalo i dobrou náladou. „Jsem to ale hlupačka, že nosím červený kalhoty, když je Olle po smrti...“ citovala Lindgrenová děvečku ze Smålandu, když si uvědomila, že zapoměla zapsat jednu důležitou událost. Vážnost válečné situace vyžadovala zaznamenávat události přesně a vytrvale, ale její smysl pro humor tato vážnost uhasit nedokázala.

Svůj Småland nikdy neopustila, ani když žila na adrese Vulcanusgatan 12, ve čtvrti Atlasområde, a ani později, když se s rodi-

nou přestěhovali do ulice Dalagatan 46, kde setrvala až do konce života.

Nicméně dokázala brilantně vystihnout všechny hrůzy, které se v té době odehrávaly ve zbytku Evropy. V lednu 1943 si do deníku nalepí výstřižek z novin s Göringovým proslovem a takto ho okomentuje:

Jak může mít žaludek předstoupit před zubožený německý národ a tvrdit, že „uplynulých deset let prokázalo, jakou vnitřní sílu má náš světónázor a jaké požehnání nám dává“. Napadá mě, jak asi Němci smýšlejí o národně socialistickém „požehnání“. Ničivá válka, ve které umírají nejlepší mladí lidé, nenávisť a odpor ze strany téměř všech ostatních národů, bída a zmar, otřesné útoky páchané na bezbranných, cílevědomé potlačování a dekultivace převážně mládeže, fyzické i psychické týrání obyvatel okupovaných států, práškačství, rozvracení rodin, potírání náboženství, „konečná pomoc“ pro nevyhlášeně nemocné a duševně choré, redukování lásky na šlechtění, odtržení se od zpráv ze světa – a pokud náznaky nelžou – totální breakdown německého lidu v nepříteli vzdálené budoucnosti. Přece není možné, aby velká část Němců neprohlédla, jak strašlivě byli svým Führerem a dalšími zrazeni.

Těmito slovy nevystihla pouze svůj odsudek teroru diktatury, ale zároveň svůj celkový životní postoj, jemuž zůstala věrná až do smrti.

Vedení válečného deníku je velice náročný úkol, který Lindgrenovou nutil neustále doplňovat nové zprávy. Po večerech sedávala nad novinami a vystřihovala z nich články, noticky a obrázky. Využívala i map, aby mohla sledovat a porozumět válečným událostem. Občas některou z nich vlepila do deníku:

Na předchozí stránku jsem si vlepila mapu na důkaz, jak je ubohé Švédsko sevřené v německých spárech, stejně tak Švýcarsko. Přesto na Němce štěkáme jako psi uvázaní u boudy, my i Švýcaři. Z původní mapy je vidět, kolika málo evropským zemím se poštěstilo udržet se mimo válečnou zónu: Švédsku, Švýcarsku, Španělsku, Portugalsku a Irsku.

Kolik švédských matek vědělo na podzim roku 1943, které státy jsou ve válečném stavu a které jsou toho ušetřeny? Kolik Švédů dokázalo sledovat operace v Tichém oceánu a Montgomeryho bitvu s Rommelem v severní Africe? V únoru 1942 Astrid přesně, detailně a s velkým neklidem analyzovala bitvu v Tichém oceánu.

Nezajímala ji však pouze právě probíhající válka, v roce 1941 během letního pobytu ve Furusundu, za zvuku kanonády doléhající z Ålandského moře, studovala historické knihy. Velice se jí dotýkal osud válečného Finska, proto si přečetla *Čestnou zimu* od Håkana Mörneho a *Francouzskou tragédii* Andrého Mauroise.

V roce 1940 dostala novou práci, tolik odlišnou od poklidného probírání se rozvodovými papíry a kupními smlouvami v advokátní kanceláři. Chvilí pracovala u docenta kriminologie Harryho Södermana, který ji doporučil na oddělení dopisové cenzury, kde se pracovalo s tajnými skutečnostmi. O této práci nesměla psát ani mluvit. S blízkou přítelkyní Anne-Marií Friesovou, a s tisícovkou dalších úředně ustanovených pozorovatelů, měla za úkol cenzurovat dopisy. Cílem cenzury bylo podchytit jak vlastizrádné tendence, tak potenciálně škodlivou indiskrétnost. Díky své práci získala hluboký vhled do běhu života za války, a to jak doma ve Švédsku, tak v okupovaných zemích. Dopisy samozřejmě přicházely i odtamtud. Ve válečných denících, které nikomu nedávala číst, z těchto dopisů často cituje. Jsou to dojemná svědectví z řad civilistů postižených válkou, zvláště pak Židů.

Spolu s Anne-Marií Friesovou považovaly svou práci za „necudnou“. Nikomu nebylo příjemné číst cizí korespondenci. Když jsem v 70. letech, dávno po všech těch událostech, poslouchala jejich vyprávění, obě žertovaly o tom, jak nepokrytě erotické některé dopisy byly. Vojáci na základnách totiž pociťovali naléhavé sexuální puzení, a v dopisech to dokázali dát patřičně najevo.

Přátelství s Friesovými bylo pro Lindgrenovou důležité. S přítelkyní z dětství, Anne-Marií, si zůstaly blízké po celý život. V květnu roku 1940, když se Hitler chystal podrobit si Evropu, se vnucovala myšlenka na to, jak ničivý dopad to může mít na jejich zemi.

Večer jsem zašla za Anne-Marií a Stellanem. Za svitu úplňku, a s vůní lipových květů a rozkvetlého šeríku v nose, jsme se procházeli čtvrtí Stora Essingen. Krásné, čarokrásné! Jenže Němci rychle pochodují vpřed; nic je nemůže zastavit.

Pro švédské hospodyně znamenala válka každodenní nutnost vyrovnat se s všeobecným nedostatkem a potravinovými přiděly. V té době se dokonce začal prodávat suchý šampon. Během výpadků teplé vody jím stačilo poprášit vlasy a pak ho vyčesat. Jako děti jsme chodily nakupovat s kupóny vystřiženými z přidělové karty. Maminky si dokázaly obstarat i něco „na přilepšenou“, například vajíčka a ilegálně porážené vepřové. Můj tatínek byl proti hromadění zásob. Podle něj měli mít všichni stejné podmínky. Ale moje maminka nebyla jediná, kdo se jeho principům zpronevěřil. Potraviny schraňovala i Astrid Lindgrenová. Nakoupila kila vajec a naložila je. Nesnášela jsem, když mě doma posílali do sklepa, abych z kameninového hrnce naplněného šedým slizkým nálevem pár vajíček vylovila.

Lindgrenovi se neměli špatně. Když Stureho jmenovali na vedoucí místo v Zemském automobilovém svazu, zvýšil se i jeho příjem. Rodiče jim navíc jako dárek posílali peníze a každý rok před Vánoci nějaké dobroty na sváteční stůl. O Vánocích cítila Astrid „naprostou, všeobjímající vděčnost nad tím, že je to možné a že bydlíme v tak klidném koutě světa“.

Podle zápisu v deníku se obávala příchodu těžkých časů. Možná tím myslela německou invazi, která postihla Norsko i Dánsko, ale takřka před koncem války ji zachvátil osobní, hluboký zármutek.

Obvykle píšu shrnutí událostí z poslední doby. Teď zvládnou napsat akorát tolik: celou mojí existenci otřásl zemětřesení a já jsem se ocitla zmrzlá a osamělá. Pokouším se „vyhlížet úsvit“, ale co když žádný nebude! Přesto se chci donutit zapísat aspoň trochu ze světových událostí.

Pokračovala postupem Rusů v Pobaltí a Spojenců v Normandii. Houževnatostí a zodpovědností vůči deníku neotřásl ani zemětřesení v osobním životě. V roce 2014 se ve Švédsku hodně diskutovalo o tom, kolik Švédové vlastně věděli o situaci Židů za nacistu. O koncentračních táborech jsme se prý dozvěděli až poté, co je Spojenci osvobodili. Jan Guillou to tvrdí ve čtvrtém díle své románové série *Velké století*, a s neochvějnou jistotou tímto názorem přispěl i do stále ostřejší debaty. Přirozeně se dočkal značného odporu. Deníky Astrid Lindgrenové slouží jako pádný důkaz proti takovému tvrzení. Myslím, že se svou oblibou v citátech by Astrid prohlásila totéž, co praporeček Stål z knihy finsko-švédského spisovatele Johana Runeberga: *Pokud si to pán přeje, mohu o události podat svědectví, neboť jsem byl při tom.*

V listopadu 1940 si Astrid do deníku psala o koncentračních táborech v Oranienburgu a Buchenwaldu. Už dřív v novinách velmi podrobně sledovala osudy Židů. V roce 1939 se v Beridarebanské ulici objevila ve výloze knihkupectví cedule s nápisem: „Židům a položidům vstup zakázán.“ Zapsala si, že se venku srotili lidé a strhlo se pozdvižení. Stockholmský guvernér měl zasáhnout, ale pouze opatrně nařídil ceduli přemístit tak, aby nebyla vidět z ulice. Strach z německých vyslanců byl zřejmě stejně velký jako z našťvaných lidových shromáždění.

Na druhý svátek vánoční si roku 1941 z novin *SE* vystříhla reportáž o Židech v Polsku. Na obrázku jsou zachyceny Židovky se žlutými šesticípyými hvězdami a tramvaje s vyhrazenými vagóny. V květnu 1942 přečetla Remarquův román *Miluj bližního svého* o židovských emigrantech: *Je to strašlivé, a podle toho, co čtu v práci, můžu sama konstatovat, že i pravdivé.* Myslela tím svou práci pro dopisovou cenzuru.

6. srpna 1943 si zapsala: *V den nastolení míru nenávisť neskončí, ti, jejichž příbuzní byli umučeni v koncentračních táborech, na to jen kvůli míru nezapomenou.* Psala o hrozící deportaci dánských Židů a jejich masovém útěku na lodičkách do Skåne. V dubnu 1944 si vystříhla recenzi Ivara Harriese na *Posledního Žida v Polsku* od Stefana Szendese. Ani na okamžik nezapochybovala, že svědectví o tom, jak se s polskými Židy zachází, jsou pravdivá, protože ve stejnou dobu dočetla knihu Stefana Tadeusze Norwida *Země bez Quislinga* a popisy událostí se shodovaly.

Takhle bylo možné se dozvědět věci, o kterých bychom raději neměli ani tušení. Úřednice a matka dvou dětí se k informacím dostala čtením novin a knih. Z nich získala širší kontext. Dopisová cenzura jej pak doplnila o jednotlivá osobní svědectví.

V dubnu roku 1945, když už to konečně vypadalo, že se válka chýlí ke konci, se denně několik hodin věnovala výběru a vystřihování článků z novin. Zapsala si, že obzvláště večerníky překypují příšernými popisy německých koncentračních táborů. Nechtěla si ale schovat všechno: *Z Německa stoupá pach krve a vládne tam příšerně poraženecká armáda. Je to jako Untergang des Abendlandes.*

7. května 1945 válka opravdu skončila a ve Stockholmu propukl radostný chaos a oslavy. Astrid Lindgrenová syna Lasseho podarovala dvoukorunou, než vyrazil do rozjařeného města, aby měl za co slavit. Jeho sestřička Karin dostala korunu a mír oslavila nákupem sladkostí. Do deníku si Astrid zapíše: *Good old Winston, vždyť je to vlastně on, kdo válku vyhrál.* A také: *Mám strach z Rusů.*

Strach z komunistického Sovětského svazu, o němž zásadně psala jako o Rusku, se vine celým deníkem. Největší starosti si Astrid samozřejmě dělala během těžkého období ve Finsku. Když v roce 1941 Sověti a Němci opustili území a z bývalých spojenců se stali nepřátelé, zapsala si do deníku: *Národní socialismus a bolševismus proti sobě bojují jako dva veleještěři.*

Jeden zahynul s koncem války, druhý přežil až do roku 1989. Ale vidíme, že jejich postoje a názory se zachovaly dodnes. Z popisu veleještěrů se rodí děsivá postava Katly. Demokracie je nadále ohrožována zevnitř i zvenčí.

V květnu 1945 však zavládl mír a Astrid si dopřála četbu o Churchillově mládí. O atomových bombách svržených na Hirošimu a Nagasaki se v deníku nezmínila. Napadá mě, co si pod pojmem atomová bomba asi představovala její dcera Karin. Když jsem se na to tenkrát zeptala svojí maminky já, vzala do ruky krabičku

se sladidlem a pořádně tabletkami uvnitř zatřásla. Řekla mi, že bomba je sice malá, ale uvnitř má atomy schopné vyhodit celý svět do povětří.

Astrid Lindgrenová skončila svůj zápis na Nový rok 1945 slovy:

Rok 1945 přinesl dvě pozoruhodnosti. Konec druhé světové války a atomovou bombu. Zajímá mě, co si o atomovce budou myslet v budoucnu, zda předznamená novou éru lidstva nebo ne. K míru se moc utíkat nelze, atomová bomba na něj vrhá stín.

Při čtení jsem často myslela na jednu věc. Jak by asi deník vypadal, kdyby si jej vedl muž? Vojenské operace, dobytá předměstí, kobercová bombardování velkých měst – jistě by obsahoval tohle všechno, stejně jako zápisy o nekonečných mírových jednáních a neschopnosti se dohodnout. Zaznamenal by si muž snahu se hned první den zásobit mýdlem a kakaem? Možná ano – ale pokud by zápisky dělal můj tatínek, o takových věcech by psal s tím největším opovržením.

A co strach malé Karin z války? Všiml by si, že byla strachy celá bez sebe, sotva maminka na pár hodin odešla?

Psal by o dětech, o vlastních i cizích, těch, co zemřely hlady nebo byly během války zabity? Kolik místa by takovým popisům věnoval muž? Mužský a ženský pohled je možná jen konstrukt. Ve složité osobnosti Astrid Lindgrenové se totiž prolíná obojí.

Její životní osudy často bývají vykreslovány hodně barvitě. Je líčena jako mnohem nešťastnější i silnější člověk než my ostatní. Když jí bylo téměř sedmdesát a všude se psalo o jejím světovém věhlasu, snažila se pohotově a humorně taková tvrzení zlehčovat. Pokud se dramatické události vytrhnou z kontextu, přestávají být pravdivé.

Astrid pracovala i jako redaktorka v nakladatelství a pro „své“ autory měla veliký význam. Neúnavně četla současnou literaturu i během práce na udílení cen ve Spolku devíti, instituce propagující švédskou literaturu.

Její pružný intelekt, zvědavost a kritický důvtip si moc dobře pamatuji ze 70. a 80. let, z doby našeho společného působení ve Spolku devíti. Ty však mnoho prostoru v dramatech veřejného života nedostaly. A právě vybroušený intelekt ji přiměl velký podnik válečného deníku dokončit. Deník proto neslouží pouze jako živý obraz války, ale i jako obraz samotné Astrid Lindgrenové, takové, jaká byla a jakou ostatně zůstává dodnes.

Kerstin Ekmanová

© Ricard Estay

1939

Sture s Astrid doma v bytě na Vulcanusgatan, 1939.

1. září

Ach! Dnes začala válka. Nikdo tomu nechce věřit. Ještě včera odpoledne jsem seděla s Elsou Gullanderovou ve Vasově parku, děti kolem pobíhaly, hrály si a my jsme bodře nadávaly na Hitlera a shodly se, že *rozhodně* žádná válka nebude – a dneska! Časně ráno Němci vybombardovali několik polských měst a pronikají do Polska ze všech směrů. Dlouho jsem odolávala křečkování zásob, ale dnes jsem nakoupila trochu kakaa, čaje, draselného a toaletního mýdla a ještě pár dalších věcí navrch.

Na všechny a všechno usedla děsivá tíseň. Rozhlas v pravidelných odstupech vysílá celodenní zpravodajství. Mnozí obdrželi povolávací rozkaz k nástupu do vojenské služby. Byl vydán zákaz řízení soukromých vozidel. Bože, pomoz naší ubohé, šílenstvím zmítané planetě!

2. září

Jaký neutěšený den! Četla jsem si královskou vyhlášku o válce a dostala strach, že by Sture mohl být povolán, nakonec ale nebude. Jenže ohromné množství jiných musí během dneška a zítř-